

«Каралды»

МБ ултырышында
протокол № 1
« 14 » август 2023 йыл

МБ етәксеһе:

Гүмәрова З. Ф.

«Килешелде»

уҡытыу-тәрбиә эше буйынса директор

урынбаһары

Мәүлитова М. М.

Протокол №1

« 18 » август 2023 йыл

«Рәсланды»

Мәктәп директоры

А. И. Әминев

Приказ № 62

« 21 » август 2023 йыл

Башкорт теленән эш программаһы
6-сы класс

Дөйөм сәғәттәр һаны – 68сәғәт
Азнаһына – 2 сәғәт иҫәбенән

Башкорт теле һәм әҙәбиәте уҡытыуыһы Әминев Айнуր Иршат улы төҙөнө

Уҡытыу туған (башкорт) телдә алып барылған дөйөм белем биреу ойошмаларының 5-11 кластары өсөн «Башкорт теле» предметы буйынса белем биреу өлгө программалары. Өфө: Китап, 2017 й.

Башкорт теле: уҡытыу туған (башкорт) телдә алып барылған дөйөм белем биреу ойошмаларының 6-сы класы уҡыуылары өсөн дәреслек. 8-се басма. / В.Ш.Псэнчин, Ю.В.Псэнчин, Р. Р. Әйүпов, Р. М. Мөхәмәтова - Өфө: Китап, 2020 й.-264 бит

Аңлатма языу

Эш программаһы Башкортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан раҫланған программаға нигезләнеп төзөлдө, дөйөм белем биреүзең Федераль дәүләт белем биреү стандартына тура килә. Программа – “Яңы сандарттар буйынса дөйөм белем биреү мәктәптәренең 5-9 сыныфтары өсөн өлгө программаларға таянып королдо. – Өфө: Китап, 2012, З.М.Ғәбитова.

Программаның нигезенә Башкортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан раҫланылған программа алынды, авторзары В. Ш. Псәнчин, Ю. В. Псәнчин. Башкортостан Республикаһының башкорт телендә укытылған дөйөм белем биреүсә мәктәптәр өсөн йыллык укыу планы башкорт телен 68 сәғәт күләмендә укытыузы күз уңында тота.

Эш программаһы түбәндәге хокуки- норматив документтарға таянып төзөлдө:

- Рәсәй Федерацияһы һәм Башкортостан Республикаһы Конституцияһы;
- РФ законы “Мәғариф тураһында” (273- сө һанлы – ФЗ, 29.12.2012);
- РБ законы “Мәғариф тураһында” (696 - сы һанлы –ФЗ, 01.07.2013);
- “Рәсәй Федерацияһының икенсе быуын Федераль дәүләт хөкүмәт стандарттары” (2009 йылдың 6 октябре, 373-сөһанлы Мәғариф һәм фән министрлығының приказы);
- “Дөйөм белем биреү учреждениеларында Сан ПиН талаптары”(2010 йылдың 29 декабре, 189- сы һанлы карар);
- “Рәсәй Мәғарифын 2020 йылға тиклем модернизациялау концепцияһы”;
- “Дөйөм белем биреү йөкмәткеләненең фундаменталь үзәге” документы;
- Д.Б.Эльконин – В.В.Давыдов үстереүсә укытыу системаһы;
- “Башкортостан халыктары телдәре” законы;
- “Башкорт мәғарифын үстереү концепцияһы”;
- 2016/2017 укыу йылында дөйөм белем биреү учреждениеларында кулланыу өсөн Башкортостан Республикаһының Мәғариф министрлығы тарафынан тәкдим ителгән укыу әсбаптары исемлегә;
- Башкортостан Республикаһы Баймаккалаһы һәм районы муниципаль бюджет мәғариф учреждениеһы 3-сө һанлы урта мәктәбенең укыу планы (№ 309, 27.08.2016)

Мәктәпкә юғары мәзәниәткә әйәбулған, грамоталы, һәр яклап камил булып өлгөргән, ил алдындағы изге эштәрҙе башлап йөрөүсә кешеләр әзерләп сығарыу йөкмәтелгән. Ул мөһим бурысты заман талабынса хәл итеүҙә әсә теле зур роль уйнай.

Башкорт әзәби теле - башкорт милли мәзәниәтенен нигеҙе, шуға күрә мәктәптәрҙә уны өйрәнеүгә төп урын бирелә. Башкорт теле һәм әзәбиәте дәрестәрәндә белем менән бер рәттән тәрбиә биреүҙе тығыз бәйләнештә алып барыу мөһим.

Программала укыусыларҙың туған телгә, һүзгә булған кызыкһыныуын һәр сәк үстәрә барыу, телдең байлығын, һүрәтләү сараларын күрһәтеү, һүз һәм уның формалар төрлөлөгөн телмәрҙә кулланыуға ынтылыш тәрбиәләү, укыусыларҙы туған телдән ныклы, аңлы белем алырлыҡ итеп укытыу бурысы куйыла.

Туған тел программаһының һәр бүлеген, һәр темаһын өйрәнеү укыусыларҙың фекерләү кеүәһен, телмәрән үстәрәүгә ныклы ярҙам итергә тейеш.

Башкорт телен өйрәнеү буйынса түбәндәге етди бурыстар йөкмәтелә:

- укыусыларға телдең ижтимағи тормоштағы функцияһы, телдең үсеше хақында программала билдәләнгән күләмдә ныклы белем биреү;
- укыусыларҙың фекерләүен, танып- белеү һәләтен үстәрәү;
- укыусыларға әсә теленен һүз байлығына һаҡсыл караш тәрбиәләү;
- укыусыларҙы, телдең орфоэпик, интонацион нормаларын күзәтеп, дөрөс, асыҡ һәм тасуири укыу күнекмәләре менән коралландырыу;
 - укыусыларҙың орфографик һәм пунктуацион күнекмәләрен үстәрәү;
 - укыусыларға телдең байлығын, тасуирлау мөмкинлектәрән асыу аша телде өйрәнеүгәүзем кызыкһыныу, туған телгә, халыҡка, Ватанға тоғролок һәм һөйөү, ғәҙеллек, кешеләр араһында татыулыҡ, ата- әсәгә, туған халықтың быуаттар буйына тупланған тормош ҡағизәләренә, әхлаҡ нормаларына хөрмәт тәрбиәләү.
 - **Укыу предметын өйрәнеүҙең шәхси һөҙөмтәләре:**
 - 1) башкорт теленен мәктәптә белем алыу процесындағы әһәмиәтен билдәләү;
 - 2) туған телгә ихтирам, һөйөү, уның менән ғорурланыу тойғоһо тәрбиәләү;

3) аралашыу процесында кәрәкле һүзлек запасына эйә булыу һәм үз фекереңде иркен еткереү өсөн тейешле грамматик сараларҙы үзләштереү;
үз телмәреңде күзәтеү һәм уны баһалау күнекмәһен булдырыу.

Башкорт телен үзләштереүҙең метапредмет һәм предмет һөҙөмтәләре
Метапредмет кимәле.

Ойоштороу эшмәкәрлеге:

- укытыусы ярҙамында эшмәкәрлек максатын билдәләү;
- дәрестә эш барышын һөйләп барыу;
- дәрәслек материалы менән эшләү барышында уйҙы, фаразды әйтеү;
- укытыусы тәкдим иткән план буйынса эшләү;
- коллектив төзөлгән план буйынса эшләү;

Танып белеү эшмәкәрлеге:

- дәрәслектең, матур яҙыу өлгөләренең айышына төшөнөү;
- дәрәслектән, текстан, иллюстрацияларҙан һорауға яуап табыу;
- бергәләп йәки үз аллы башкарган эш буйынса һығымта яһай белеү;
- зур булмаған тексттың йөкмәткеһен һөйләү.

Аралашыу эшмәкәрлеге:

- фекереңде телдән формалаштырыу;
- кешенең телмәрен тыңлау һәм аңлау;
- тыңлай белеүҙең уңышлы аралашыуға шарт булыуын үзләштереү;
- текстты тасуири укыу һәм йөкмәткеһен һөйләү;
- укытыусы һәм класташтар менән берлектә тәртип ҡағизәләре һәм уларҙы үтәү тураһында килешеү.

Предмет үзләштереү кимәле.

- текстты һөйләмдәр тезмәһенә айыра белеү;
- бөтөн һүзҙәр менән аңлы, дөрөс укыу;

- тексты ентөклө һөйләй белеү;
- хикәйә төзөү;
- һүззең өндәрен атау, ижеккә бүлеү, өндәр һәм хәрәфтәр һанын билдәләү, дөрөс басым куйыу, хәрәф - өн анализы яһау;
- һөйләмде, кешенең исеме һәм фамилияһын баш хәрәф менән языу;
- һөйләм аҙағында тейешле тыныш билдәләрен языу;
- басма тексты күсереп языу, һүззәрзе, зур булмаған һөйләмдәрзе диктант итеп языу;
- тамырзаһ һүззәрзең тамырын табыу.

Укыу предметының йөкмәткеһе (6 класс)

5 класта үтелгәндәрзе кабатлау. 4 с.

Лексика. Башкорт теленең һүзлек составы. Һүззәрзең килеп сығышы буйынса төркөмләнеүе. Башкорт телендә дөйөм һәм тар кулланылышлы һүззәр. Искергән һүззәр. Яңы һүззәр. Фразеологик берәмектәр. **5 с.**

Исем. Түбән кластарза үтелгәнде кабатлау. Исемдәрзең һан менән үзгәреше. Күплек ялғауҙарының дөрөс язылышы. Исемдәрзең эйәлек заты. Исемдәрзең хәбәрлек заты. Килештәрзең мәғәнәләре. Исем тураһында үтелгәндәрзе кабатлау. **8 с.**

Сифат. Түбән кластарза үтелгәндәрзе кабатлау. Сифаттарзың һөйләмдәге роле. Сифаттарзың яһалышы. Төп һәм шартлы сифаттар. Сифат дәрәжәләре. Сифаттарзың дөрөс язылышы. Синоним сифаттар. Кабатлау. **8 с.**

Һан. Һан тураһында төшөмсә. Ябай һәм кушма һандар. Һан төркөмсәләре. Һандарзың дөрөс язылышы. Һан – кабатлау. **4 с.**

Алмаш. Алмаш тураһында төшөмсә. Алмаш төркөмсәләре. Алмаштарзың килеш менән үзгәреше. Эйәлек алмаштарының килеш менән үзгәреше. Билдәһезлек алмаштарының килеш менән үзгәреше. “Алмаш” темаһын кабатлау. **6 с.**

Кылым. Түбән кластарза үтелгәнде кабатлау. Кылым төркөмсәләре. Исем кылым. Уртаҡ кылым. Сифат кылым. Сифат кылымдарзың үткән, хәзерге, киләсәк заман формалары. Хәл кылым. Хәл кылымдың төрзәре. Кылым йүнәлештәре. Кылым күләмдәре. Кылым рәүешлегә. Бүлек буйынса үтелгәндәрзе кабатлау һәм системалаштырыу. **11 с.**

Рәүеш тураһында төшөмсә. Рәүеш төркөмсәләре. Рәүештең сифат менән окшаш һәм айырмалы яктары. Рәүеш дәрәжәләре. Рәүештәрзең яһалышы. Рәүештәрзең дөрөс язылышы. “Рәүеш” темаһы буйынса кабатлау. **7 с.**

Теркәүес тураһында төшөнсә.Теркәүестәрҙең бүленеше. Теркәүес – кабатлау.**3 с.**

Бәйләүес тураһында дөйөм төшөнсә. Бәйләүестәрҙең бүленеше.Бәйләүес – кабатлау. **3с.**

Киҫәксә тураһында төшөнсә.Киҫәксәләрҙең бүленеше.Киҫәксәләрҙең дөрөс язылышы. Киҫәксәләрҙең дөрөс язылышы.Киҫәксәләр буйынса үтелгәндәрҙе кабатлау**4 с.**

Мөнәсәбәт һүҙҙәр.Мөнәсәбәт һүҙҙәрҙең мәғәнәһе.**2 с.**

Ымлыктар. Уларҙың дөрөс язылышы. Окшатыу һүҙҙәре. Ярзамлыҡ һүҙҙәрҙе кабатлау. **3 с.**

Үтелгәндәрҙе кабатлау, системаға һалыу.Йомғаҡлау. 3с.

Эш кағыздарын өйрәнеү. 3 с.

Язма эштәр: өйрәтеү иншалары, диктанттар, изложениелар, контроль эштәр, телмәр үстөрөү .**28 с.**

Укыу-укытыу – методик һәм мәғлүмәти-ресурс тәьмин итеү

Укыу-укытыу кулланмалары:

1. Башкорт теле: укытыу туған (башкорт) телдә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 6-се класы укыусылары өсөн дәреслек. 8-се басма. / В.Ш.Псәнчин, Ю.В.Псәнчин, З. М.Ғәбитова, Р. Р. Әйүпов, Р. М. Мөхәмәтова - Өфө: Китап, 2020 й.-264 бит

1. Илмөхәмәтов Ә.Ғ. Хәҙерге заман дәресләрен проектлау. – Өфө:БР МҮИ, 2015. – 54 б.

2. Сафина Л. Х, Латыпова Р. М., Санъяров Ф. Б.Башкорт теле. Яңы караш. – Өфө: Мир печати, 2021. – 94 б.

Һүҙлектәр:

3. Азнағолов Р. Ғ.Башкорт теленең орфографик һүҙлегә. – Өфө: Китап, 1998. – 368 б.

4. Әхтәмов М. Х. Грамматикһүҙлек. – Өфө: Китап, 2007. –176 б.

5. Әхтәмов М. Х. Халыҡ һынамыштары:һүҙлек. – Өфө: Китап, 2002. – 160 б.

6. Әхтәмов М. Х. Башкорт халыҡ мәкәлдәре һәм әйтемдәре һүҙлегә. – Өфө: Китап, 2008. – 776 б.

7. Әхтәмов М. Х. Омонимдар һүҙлегә. – Өөф: Китап: 2006. – 384 б.

8. Сәмситова Л. Х. Р.Башкорт мәҙәниәтенең реалияһы: башкорт теленең эквивалентһыз лексикаһы һүҙлегә– Өфө: Китап, 2006. – 214 б.

9. Урағсин З. Ғ. Русса – башкортса һүҙлек. –Өфө: Китап, 2007. – 278 б.

10. Ураксин З. Ғ.Башкорт теленең синонимдар һүҙлегә. – Өфө: Китап, 2008. –163 б.

11. Ураксин З. Ғ. Башкорт теленең фразеологизмдар һүҙлегә. – Өфө: Китап, 1996. – 163 б.

12. Усманова М. Ғ., Сәйәхова Л. Г. Башкортса-руссаһәм русса-башкортсаһүҙлек.Телмәр өлгөләре. Грамматика. – Өфө: «Эдвис», 2018. – 376 б.

13. Хисамитдинова Ф. Г. и др. Академический словарь башкирского языкаБашкорт теленең академик һүҙлегә (ун томда). – 5 том. – Өфө: Китап, 2014. – 944 б.

Методик кәңәштәр:

14. Азнағолов Р. Ғ. Башкорт телен укытыу методикаһы. Укытыу туған (башкорт) телендә алып барылған дәйөм белем биреү ойошмаларының 5–9 кластары өсөн. – Өфө: Китап, 1996. – 320 б.

15. Ғәбитова З. М. Укытыу туған (башкорт) телдә алып барылған дәйөм белем биреү ойошмаларының 5-11 кластары өсөн “Башкорт теле” предметы буйынса белем биреү өлгө программалары – Өфө: Китап, 2016. – 70 б.

16. Ғәбитова З. М., Солтанбаева Х.В., Азнабаев Ә.М., Таһирова С.А., Сәмситова Л.Х., Рәхимова Ә.Ф., Псәнчин В.Ш., Псәнчин Ю.В., һ.б. Укытыу туған (башкорт) телдә алып барылған дәйөм белем биреү ойошмаларының 5-11 кластары өсөн. «Башкорт теле» дәреслегенә методик кулланма. – Өфө: Китап, 2016. – 535 б.

17. Ғәбитова З. М. Башкорт теле дәрестәрендә универсаль укыу эшмәкәрлеген формалаштырыу. – Өфө: ИРО РБ, 2013. – 36 б.

18. Ғәбитова З. М. и др. Эш программалары төзөү буйынса методик кәңәштәр. – Өфө, ИРО РБ, 2015. – 52 б.

Мәғлүмәти ресурстар:

19. Педагог – эзләнеүсе сайтында укытыуза авторлык методикаһы // URL: http://si-sv.com/dir/pedsovet_org/2-1-0-41 (мөрәжғәт итеү: 22.02.2022).

20. Башкорт энциклопедияһы // URL: <http://www.bashenc.ru> (мөрәжғәт итеү: 12.01.2022).

21. Башкорт әкиәттәре // URL: <http://www.hobobo.ru/catalog> (мөрәжғәт итеү: 13.02.2022).

22. Интерактив башкорт теле // URL: <https://bashlang.ru> (мөрәжғәт итеү: 21.01.2022).

23. Мәктәптә информатика һәм ИКТ. Дәрестә компьютер // URL: <http://www.iteach.ru> (мөрәжғәт итеү: 16.12. 2021).

24. Китап һәм балалар // URL: <http://www.juja.ru> (мөрәжғәт итеү: 08.03.2022).

25. Ололар һәм балалар өсөн әзәби журнал. Барыһы ла ғаилә, укыусы, абитуриент өсөн // URL: <http://www.bibliogid.ru> (мөрәжғәт итеү: 11.02.2022).

26. Башкортостандың мәзәни донъяһы // URL: <http://ebook.bashnl.ru> (мөрәжғәт итеү: 12.01.2022).

27. Мультимедиялы әкиәттәр // URL: <https://kssovushka.ru/zhurnal/10/> (мөрәжғәт итеү: 11.01.2022).

28. Донъя халыктары – сәйәси этнографик белешмә // URL: <http://nation.geoman.ru> (мөрәжғәт итеү: 10.03.2022).

29. Укыу-укытыуза информатсион-коммуникацион технологияларзың роле // URL: <http://ido.tsu.ru> (мөрәжғәт итеү: 22.10.2021).

30. Интернетта Рәсәй халыктарының телдәре // URL: <http://www.peoples.org.ru> (мөрәжғәт итеү: 14.02.2022).

Тематик план

№	Тема	Сәғ. һаны	Үтәлеү вақыты		Искәрмә
			План буй-са	Фактик	
1	Туған тел – алтын асқыс.	1			
2	Үтелгәндәрзе кабатлау. Синтаксис һәм пунктуация.	1			
3	Фонетика, лексика, һүзьяһалыш.	1			
4	Диктант «Һандуғас тауышы».	1			
5	Лексика. Башкорт теленең һүзлек составы.	1			

6	Һүзәрзең килеп сығышы буйынса төркөмләнеүе.	1			
7	Башкорт телендә дөйөм һәм тар кулланылышлы һүзәр.	1			
8	Искергән һүзәр. Яңы һүзәр.	1			
9	Фразеологик берәмектәр.	1			
10	Т.ү. Изложение языуға әзерлек	1			
11	Т.ү. Изложение «Аккүл»	1			
12	Исем. Түбән кластарза үтелгәндәрзе кабатлау.	1			
13	Исемдәрзең һан менән үзгәреше. Күплек ялғауларының дөрөс язылышы.	1			
14	Исемдәрзең әйәлек заты. Әйәлек заты ялғауларының дөрөс язылышы.	1			
15	Исемдәрзең хәбәрлек заты.	1			
16	Исемдәрзең килеш менән үзгәреше.	1			
17	Исемдәрзең килеш менән үзгәреше.	1			
18	Исем тураһында үтелгәндәрзе кабатлау	1			
19	Сифат. Сифаттарзың исем урынында килеүе һәм һөйләмдәге роле.	1			
20	Сифаттарзың яһалышы.	1			
21	Төп һәм шартлы сифаттар Сифат дәрәжәләре.	1			
22	Сифаттарзың дөрөс язылышы.	1			
23	Синоним сифаттар. Сифат темаһын кабатлау	1			
24	Т.ү. “Кышкы тәбиғәт”	1			
25	Һан. Һан тураһында төшөмсә. Ябай һәм кушма һандар.	1			
26	Һан төркөмсәләре.	1			
27	Һандарзың дөрөс язылышы.	1			
28	Һан тураһында үтелгәндәрзе кабатлау.	1			
29	Контроль диктант. “Кышкы сәскәләр”.	1			
30	Алмаш тураһында төшөмсә.	1			
31	Алмаш төркөмсәләре.	1			
32	Алмаштарзың килеш менән үзгәреше.	1			
33	Алмаштарзың килеш менән үзгәреше.	1			
34	Алмаш темаһын кабатлау.	1			

35	Кылым .Кылым тураһында үтелгәндәрзе кабатлау.	1			
36	Кылым төркөмсәләре.	1			
37	Исем кылым. Уртақ кылым.	1			
38	Т.ү. Инша “Тәбиғәтте һаклау- бөтә кешенең бурысы.”	1			
39	Сифат кылым. Сифат кылым замандары.	1			
40	Хәл кылым. Хәл кылым төрзәре.	1			
41	Кылым йүнәлештәре.	1			
42	Кылым күләмдәре.	1			
43	Кылым рәүешлегә.	1			
44	Бүлек буйынса үтелгәндәрзе кабатлау. Т.ү. «Минәң тәүге эшем».	1			
45	Рәүеш. Рәүеш тураһында төшөнсә.	1			
46	Рәүеш төркөмсәләре.	1			
47	Рәүештәрзең сифат менән окшаш һәм айырмалы яктары.	1			
48	Рәүеш дәрәжәләре.	1			
49	Рәүештәрзең яһалышы. Рәүештәрзең дәрәс язылышы.	1			
50	Рәүештәргә грамматик анализ, бүлек буйынса үтелгәндәрзе кабатлау.	1			
51	Т.ү. Изложение. “Йәйге таң”	1			
52	Контроль диктант. “Изгеләрзән- изге аманат.”	1			
53	Теркәүес. Теркәүес тураһында төшөнсә.	1			
54	Теркәүестәрзең бүленеше, дәрәс язылышы.	1			
55	Т.ү. Инша. «Язғы тәбиғәт».	1			
56	Бәйләүестәр тураһында дәйөм төшөнсә.	1			
57	Бәйләүестәрзең бүленеше.	1			
58	Бүлек буйынса үтелгәндәрзе кабатлау һәм системалаштырыу.	1			
59	Киҫәксә тураһында төшөнсә.	1			
60	Киҫәксәләрзең дәрәс язылышы.	1			
61	Мөнәсәбәт һүззәр.	1			
62	Ымлыктар.	1			

63	Окшатыу һүззәре.	1			
64	Ярзамсы һүз төркөмдәрен кабатлау.	1			
65	Т.ү. Изложение языуға әзерлек.	1			
66	Т.ү. Изложение “ Коралайзар”.	1			
67	Контроль диктант.	1			
68	Хаталар өстөндә эш.Үтелгәндәрзе кабатлау һәм системалаштыру.	1			